

نشانه‌های کوتاه

الف) فارسی

تربیس	موافقتنامه راجع به جنبه‌های تجاری مالکیت فکری سازمان تجارت جهانی ۱۹۹۶
نک.	نگاه کنید به
ص، صص.	صفحه، صفحات
ق.ث.ا.ط.ص.ع.ت.	قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری سال ۱۳۸۶
ق.ح.ح.م.ه.	قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان سال ۱۳۴۸
قانون رقابت	قانون اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا.ا. و اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی ج.ا.ا.
ق.ح.ح.پ.ن.ر.	قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای سال ۱۳۷۹
لایحه	لایحه «حمایت از مالکیت فکری کتاب اول - مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط» سال ۱۳۹۲
ق.ت.ت.ک.ن.آ.ص.	قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی سال ۱۳۵۲

ب) انگلیسی، فرانسه و لاتین

p. pp.	Page-pages
WIPO	World Intellectual Property Organization
WCT	Wipo Copyright Treaty
WTO	World Trade Organisation
EPO	European Patent Office
Trip,s	Agreement on Trade-related aspect of intellectual property rights (TRIPs)
OEB	Office Européen des Brevets

پیشگفتار

با گذشت چند سال از تأسیس رشته حقوق مالکیت فکری در چند دانشگاه مهم کشور، تهیه و تدوین کتاب برای درس‌های موضوع این رشته ضروری به نظر می‌رسد. حقوق نرم‌افزارهای رایانه‌ای یکی از درس‌های اجباری این رشته است که در حال حاضر در دو واحد تدریس می‌شود. ادبیات حقوقی در این زمینه بسیار اندک است. اولین مطالعات جدی علمی در این زمینه را باید در سلسله‌مقالاتی که توسط آقای سیامک قاجار قیونلو و زنده‌یاد محمدحسن دزیانی در مجلهٔ *خبرنامه انفورماتیک* (شورای عالی انفورماتیک) بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۴ منتشر شد جستجو کرد. از آن پس نوشته‌های علمی چندی به جنبه‌های مختلف حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای پرداختند و در حال حاضر مهم‌ترین منبع علمی در این زمینه کتابی است که دکتر امیر صادقی نشاط، استاد محترم دانشگاه تهران، با عنوان *حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای* در ۱۳۸۹ نگاشته است. باین حال، از آن زمان تغییرات به‌عمل آمده در زمینه حمایت‌های حقوقی از نرم‌افزار، از جمله در زمینهٔ اختراعات نرم‌افزاری، حمایت حقوقی از نرم‌افزار در محیط سایبر و حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی، حقوق مرتبط با این رشته را دچار تحول کرده است. به‌علاوه، حمایت مؤثر و کافی از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای، توجه همه‌جانبه به هرگونه حمایت قانونی و حقوقی ممکن از نرم‌افزارها را ایجاب می‌کند.

از سوی دیگر، با توجه به ماهیت فنی نرم‌افزار، نگاه حقوقی صرف به آن ممکن نیست، بلکه تحلیل‌های دقیق حقوقی در این زمینه توجه به جنبه‌های فنی نرم‌افزار و به‌کارگیری اصطلاحات و ترمینولوژی ویژه نرم‌افزارها را می‌طلبد. درحقیقت، می‌توان حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای را موضوعی

بین‌رشته‌ای یعنی تلاقی حقوق مالکیت فکری و مهندسی نرم‌افزار دانست. به همین دلیل پدیدآورندگان این کتاب که یکی حقوق‌دان و عضو هیئت علمی دانشگاه و دیگری مهندس نرم‌افزار و کارشناس رسمی دادگستری در رشته کامپیوتر و فناوری اطلاعات است، تصمیم گرفته‌اند در یک کار مشترک زمینه‌ای فراهم کنند تا مطالعات و تحلیل‌های حقوقی با یک نگاه فنی توأم شده، از استحکام و دقت بیشتر برخوردار شود. مطالب حقوق کتاب توسط آقای ستار زرکلام و مطالب فنی صرف و تحلیل‌هایی که ماهیت فنی دارند، توسط آقای محمدحسن محوری تألیف و حاصل مطالعات آنان در یک چارچوب علمی ارائه شده است.

پدیدآورندگان اثر پیش رو سعی کرده‌اند جامعه حقوقی از یک سو و دست‌اندرکاران صنعت نرم‌افزار از سوی دیگر، تا حد ممکن پاسخ بیشتر پرسش‌های احتمالی‌شان را در آن بیابند. طبعاً قضاوت در خصوص میزان موفقیت این تلاش، با خوانندگان محترم است. پدیدآورندگان با کمال مسرت از تمامی نقدها و پیشنهادهایی که در خصوص هر قسمت از این اثر از طرف خوانندگان محترم ارائه شود استقبال می‌کنند.

در پایان، پدیدآورندگان این اثر بر خود لازم می‌دانند از جناب آقای دکتر علیرضا مسعودی، عضو محترم هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی تهران واحد شمال و وکیل دادگستری، که این کتاب را با دقت تمام مطالعه کرده، توصیه‌های ارزنده در خصوص شکل و محتوا به پدیدآورندگان اثر ارائه دادند، همچنین از جناب آقای دکتر میرقاسم جعفرزاده، عضو محترم هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی، که در فصل مربوط به حمایت از نرم‌افزارها توسط حق اختراع راهنمایی‌های علمی و سودمند ارائه کردند تشکر کنند. نویسندگان به علاوه مراتب تشکر و امتنان خود را از جناب آقای دکتر باقر انصاری، رئیس بخش مطالعات حقوقی سازمان سمت، و سرکار خانم شجاعی، کارشناس ارجمند و تلاشگر این سازمان، که در تمامی مراحل تدوین و چاپ کتاب نهایت همکاری را داشتند اعلام می‌دارند.

دکتر ستار زرکلام

sattarzarkalam@gmail.com

مهندس محمدحسن محوری

mh.mehvari@gmail.com

مقدمه

نرم افزارهای رایانه‌ای به مثابه مجموعه‌ای از دستورها، برنامه‌ها، رویه‌ها، قواعد، مستندات منضم به آن‌ها و نیز اطلاعات مربوط به عملیات یک سیستم رایانه‌ای که کارکرد و کاربردی مشخص دارد، بیش از چند دهه است که نقشی بی‌همتا در زندگی و فعالیت‌های انسان و اداره امور کشورها ایفا می‌کنند، چنان که دیگر تصور دنیای بدون نرم افزار تقریباً غیرممکن است. امروزه از ماشین لباسشویی خانگی تا فضاپیما با کمک نرم افزارها، کار و مأموریت مورد نظر را انجام می‌دهند و هیچ عرصه‌ای از فعالیت‌های اجتماعی بی‌نیاز از نرم افزار یا برنامه‌های رایانه‌ای نیست.

در دهه ۱۹۷۰، اهمیت اقتصادی نرم افزار رایانه‌ای با استقلال تدریجی آن از سخت افزار بیش از پیش نمایان شد و چگونگی حمایت قانونی و حقوقی از آن، به موضوع گفتگوی جدی میان کشورهای جهان تبدیل گردید.

اغلب کشورهای صنعتی از جمله ژاپن، برزیل، فرانسه و آلمان، در آغاز پیشنهاد می‌کردند در قالب ایده حمایت خاص^۱ از نرم افزارها حمایت شود اما ایالات متحده که اولین نرم افزارها در آن خلق شد و صنعت نرم افزار برای اولین بار آنجا شکل گرفت، از ایده حمایت از نرم افزارها تحت نظام مالکیت ادبی و هنری دفاع می‌کرد. این نظام که ابتدا با کنوانسیون برن (۱۸۸۶) و سپس با کنوانسیون جهانی ژنو (۱۹۵۳)، حمایت بین‌المللی از آثار ادبی و هنری را تضمین می‌کرد، بیش از هر نظام دیگر با منافع اقتصادی ایالات متحده همخوانی داشت. این گونه بود که در اوایل دهه

---

۱. sui generis

۱۹۹۰ اغلب کشورهای صنعتی تحت تأثیر چانه‌زنی‌های سیاسی امریکا، با رها کردن اندیشه حمایت در چارچوب «حقوق خاص»، حمایت از نرم‌افزارها با توسل به نظام مالکیت ادبی و هنری را برگزیدند.

موافقتنامه راجع به جنبه‌های تجاری مالکیت فکری سازمان تجارت جهانی موسوم به «تریپس» (۱۹۹۴) که از اسناد مهم مذاکرات دور اروگوئه محسوب می‌شود، اولین منبع حقوقی بین‌المللی است که ماده ۱۰ آن کشورهای عضو را مکلف می‌سازد از برنامه‌های رایانه‌ای ذیل عنوان اثر ادبی به مفهوم کنوانسیون برن حمایت کنند. در حال حاضر، تمام کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی (حدود ۱۶۰ کشور جهان) به این موافقتنامه پیوسته‌اند. به دنبال این موافقتنامه، سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) نیز در معاهده سال ۱۹۹۶ خود راجع به حق مؤلف یا کپی‌رایت (WCT)، مقررات موافقتنامه تریپس در خصوص نرم‌افزارها را تکرار کرد. علاوه بر این دو سند بین‌المللی، اتحادیه اروپا - حتی پیش‌تر از سازمان تجارت جهانی - در ۱۹۹۱ و سپس در ۲۰۰۹ در دستورالعمل اروپایی راجع به «حمایت حقوقی از برنامه‌های رایانه‌ای» این برنامه‌ها را به‌صراحت با عنوان اثر ادبی مورد حمایت قرار داد. در عین حال، بند ۱ ماده ۸ دستورالعمل اروپایی پیش‌گفته مقرر داشت: «مقررات این دستورالعمل سایر مقررات قانونی مرتبط با پروانه‌های اختراع، علامت‌های تجاری، رقابت ناسالم، اسرار تجاری، حمایت از نیمه‌هادی‌ها یا حقوق قراردادهای منتفی نمی‌سازد.» این بخش از دستورالعمل اروپایی، ایده مطالعه سایر حمایت‌های قانونی ممکن از نرم‌افزارها را در پدیدآورندگان کتاب پیش‌رو تقویت کرد. درحقیقت، بیش از دو دهه است که امکان اعطای پروانه اختراع به نرم‌افزارهای رایانه‌ای به مباحث جدی در اداره اختراعات اروپایی، ایالات متحده امریکا و حقوق داخلی کشورهای صنعتی منجر شده است؛ به‌علاوه، حمایت از نرم‌افزارها و برنامه‌های رایانه‌ای توسط سازوکارهای قراردادی بیش‌ازپیش اهمیت ویژه پیدا کرده است. سرانجام، سایر نهادهای منبعث از حقوق مالکیت فکری نظیر اسرار تجاری و حقوق رقابت نیز گاه ظرفیت‌های لازم را به صورت ابزارهایی مناسب برای حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای بروز داده‌اند.

نوشتن کتابی در زمینه حمایت‌های حقوقی از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای، در نگاه اول شاید غیرضروری به نظر رسد، زیرا چه بسا گفته شود نرم‌افزارها به مثابه موضوع حقوق مالکیت فکری مشمول حق مؤلف (کپی‌رایت) یا حق اختراع و اسرار تجاری و... به خودی خود باید از قواعد هریک از این حمایت‌ها پیروی کنند و در نتیجه به مطالعه مستقل و جداگانه نرم‌افزارها نیازی نیست؛ همچنین از منظر آنچه به شیوه‌های حمایتی خارج از نظام مالکیت فکری نظیر حقوق قراردادها و نظام عام کیفری مربوط می‌شود، ممکن است گفته شود نرم‌افزار به مثابه یک مصداق، تابع قواعد حاکم بر هریک از این شیوه‌ها خواهد بود. با این همه، نگاهی دقیق‌تر به موضوع، ضرورت مطالعه جدی حمایت‌های حقوقی از نرم‌افزارها را توجیه و ضروری می‌کند. از یک سو، نرم‌افزارهای رایانه‌ای به دلیل ماهیت فنی و عمدتاً کارکردی‌شان، با دیگر آثار فکری و حتی با سایر موضوعات مشمول حق اختراع یا اسرار تجاری و... متفاوت‌اند، به گونه‌ای که نرم‌افزارها یا برنامه‌های رایانه‌ای در هریک از این شیوه‌های حمایتی، ویژگی‌هایی دارند که مطالعه مستقل می‌طلبد و از سوی دیگر، مقررات بین‌المللی و منطقه‌ای در زمینه مالکیت فکری نظیر دستورالعمل‌های اروپایی یا رویه‌های قضایی بین‌المللی همچون آراء ادارات اختراعات اروپایی، گاه حاوی قواعد حقوقی و آراء مختص نرم‌افزارهای رایانه‌ای هستند که مطالعه آن‌ها برای داوری در خصوص قواعد حقوق داخلی اجتناب‌ناپذیر است. سرانجام، با توجه به رشد روزافزون صنعت نرم‌افزار در کشور، بیش از پیش به پژوهشی نیاز است که مستقل از سایر آثار و محصولات فکری، به طور خاص بر حمایت‌های حقوقی و قانونی از نرم‌افزارها یا برنامه‌های رایانه‌ای معطوف باشد.

با توجه به آنچه گفته شد، کتاب حاضر در سه بخش تألیف و تدوین شده است: در بخش اول، حمایت از نرم‌افزارهای رایانه‌ای در چارچوب نظام مالکیت ادبی و هنری مورد مطالعه قرار گرفته، و مقررات لایحه «حمایت از مالکیت فکری کتاب اول - مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط»، که در مجلس شورای اسلامی در نوبت تصویب است، در قسمت‌هایی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به نرم‌افزارها

مربوط می‌شود، در زیرنویس‌ها اشاره و گاه نقد شده است.

در بخش دوم، حمایت از نرم‌افزارها یا برنامه‌های رایانه‌ای در چارچوب حق اختراع، اسرار تجاری و حقوق رقابت، موضوع بررسی و مطالعه قرار گرفته، در سه فصل با همان عناوین سازماندهی شده است. بخش سوم به مطالعه حمایت‌های خارج از نظام مالکیت فکری اختصاص دارد و حمایت از طریق قرارداد، حمایت‌های حقوقی از تدابیر فنی و نظام عام کیفی را شامل می‌شود. هرچند برخی دیگر از حمایت‌ها، مانند حمایت در چارچوب علامت تجاری و نیمه‌های نیز می‌توانست مورد بررسی قرار گیرد اما از آنجاکه در دو مورد اخیر نرم‌افزارها یا برنامه‌های رایانه‌ای ویژگی منحصر به فرد ندارند، برای اجتناب از افزایش غیرضروری حجم کتاب، به این شیوه‌های حمایتی نپرداختیم.

دکتر ستار زرکلام

مهندس محمدحسن محوری